

А.А. Зоҳидов, и.ф.н.,
Р.А. Юлдашев, магистрант, ТАЙИ

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ИНТЕГРАЦИОН ТУЗИЛМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ

Данная статья посвящена проблемам интеграционных процессов в Центральной Азии. В ней приведены основные инициативы, этапы и перспективы их реализации. Кроме того, освещены интересы Узбекистана в региональных интеграционных структурах и особенности его участия.

This article is dedicated to the problems of integration processes in Central Asia. There are consisted main initiatives, stages and prospects of realization. Except this it has elucidated interests of Uzbekistan in regional integration structures and features of participating.

Калитли сўзлар: интеграциялашув, миллий манфаатлар, интеграцион ташкилотлар, интеграцион жараёнлар, эркин савдо зонаси, ягона иқтисодий макон, антидемпинг, делимитация, демаркация, тариф.

Марказий Осиё давлатларининг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш бугунги янги дунёвий ўзгаришлар содир бўлаётган шароитда минтақавийлик ва миллий манфаатлар нуктаи назаридан ҳам ўз ечимини кутаётган энг долзарб масалалар сирасига киради.

Хозирги пайтда, Марказий Осиё географик жойлашуви жиҳатидан коллектив хавфсизлиги тўла таъминланмаган, яъни можароли муаммолар мавжуд бўлган минтақа ҳисобланади. Минтақада собиқ Иттифоқ давридан мерос бўлиб қолган иқтисодий-сиёсий, ҳарбий, транспорт, коммуникация ва экологик муаммолар сақланиб турибди. Бугунги кунда уларнинг ечимини топишнинг энг муҳим шарти можароли вазиятларнинг олдини олиш, минтақада ички ва ташқи мувозанатни сақлаш, минтақавий ва умумжаҳон интеграциялашувни таъминлаш асосида барқарор ривожланишга эришиш ҳисобланади.

Умумхавфсизлик тизимининг шаклланишида минтақавий интеграция ғояси етакчи ўрин эгаллайди. Бу ғоянинг ташаббускори Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳисобланиб, уларнинг самарали саъй-ҳаракатлари натижасида бу маконда кафолатланган хавфсизлик тизимлари яратилмоқда. Хусусан, юртбошимиз И.А. Каримов: “Марказий Осиёдаги интеграцияни биз ҳудудий бирлик, коммуникациялар, иқтисодиётнинг асосий ва етакчи тармоқлари муштараклиги, сув ҳўжалиги ва энергетика объектларини биргалашиб ишлатиш, энергия захиралари билан таъминлаш эҳтиёжи тақозо этган объектив зарурат, деб ҳисоблаймиз. Бир-бирига чирмашиб кетган умумий теран томирларга эга бўлган халқларимизнинг маданий, тил ва маънавий бирлиги ҳақида-ку, гапирмаса ҳам бўлади”[1], - деб таъкидлаган эди.

Минтақанинг географик жиҳатдан катта маконни эгаллаганлиги ва табиий бойликлар кўплигини инобатга олган ҳолда унинг геоиқтисодий ривожланиш имкониятлари юқори баҳоланади. Мазкур имкониятларни тўлалигича ва рационал

фойдаланиш минтақа давлатларининг интеграция доирасидаги умумий қарашларининг стратегиясига боғлиқ. Минтақавий интеграция стратегиясини амалга ошириш миллий манфаатларнинг уйғунлашуви билан изоҳланади [2].

Мазкур интеграцион манфаатларни уйғунлаштирувчи мезонлар қуйидагилардан иборат:

- давлатлараро савдо-сотиқни эркинлаштириш орқали умумий ягона бозорни яратиш;
- минтақа сув ресурсларининг рационал тақсимотини таъминлаш;
- халқ хўжаликларини бирор-бир ишлаб чиқариш жабҳаларида ихтисослашуви ва меҳнат тақсимоти;
- миллий молиявий тизимларнинг ўзаро барқарорлашуви ва кескин ўзгаришлардан холи бўлган ҳамда келишилган пул сиёсати;
- минтақавий иқтисодий ҳамкорликнинг институционаллашувига бўлган умумий эҳтиёжнинг мавжудлиги[3].

Ушбу йўналишда, мамлакатларнинг минтақавийликка интилаётган бир шароитида мавжуд вазифаларни цивилизация йўллари билан ҳал этиш, кескинликларни юмшатиш орқали интеграция жараёнлари учун барқарор ҳуқуқий, институционал муносабатларни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этди. Марказий Осиё мамлакатлари мустақилликка эришган илк йиллариданок интеграцион тузилмаларида ўз манфаатлари доирасида иштирок этиб келмоқда. Шундай тузилмалардан бири Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) ташкилоти ҳисобланади. Мазкур тузилма минтақа мамлакатларининг барчаси иштирок этаётган ташкилот ҳисобланади.

МДХ фаолияти соҳасига қуйидаги йўналишлар киритилган:

- ташқи сиёсий фаолиятни мувофиқлаштириш, муҳофаа сиёсати ва ташқи чегарани муҳофаза қилиш;
- умумий иқтисодий маконни шакллантириш ва ривожлантириш, евроосиё бозорини шакллантириш;
- иқтисодий ислохотларни ўтказиш;
- божхона сиёсатини мувофиқлаштириш;
- транспорт ва алоқа, шунингдек, энергетика тизимларини ривожлантириш;
- саломатлик, атроф-муҳит ва экологик хавфсизликни сақлаш;
- уюшган жиноятчиликка қарши курашиш.

МДХ доирасида қабул қилинган битимлар ва шартномаларни муваффақиятли амалга ошириш учун қуйидаги тамойилларга амал қилинади:

1) интеграцион алоқаларни ривожлантириш ихтиёрийлик асосида, ҳам икки ёклама, ҳам кўп томонлама шартномалардан фойдаланиш ёрдамида босқичма-босқич амалга оширилиши;

2) ҳуқуқий интеграция ўзаро манфаатдорликка асосланиши ва ҳамкор давлатларга зиён етказмасликка алоҳида эътибор қаратилиши;

3) зарурат бўлганда, МДХ аъзоларига уларнинг масъулияти остида ва аниқ иқтисодий натижаларни кўзда тутиб ёрдам кўрсатиш;

4) ҳамкор мамлакатлардаги иқтисодий ислохотларни рағбатлантириш ва уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш;

5) мамлакатлараро муносабатларда бозор субъектлари орасидаги горизонтал алоқаларга устуворлик бериш, микродаражадаги интеграцион алоқаларни, иқтисодий ҳамкорликнинг янги шакллари кенг кўламда ривожлантириш.

Юқоридаги тамойиллар ишлаб чиқилса-да, бироқ улар мавжуд муаммоларни ечиш имконини бермаган.

МДХ доирасида иқтисодий интеграцияга тўсқинлик қилаётган асосий омиллар ташкилий-ҳуқуқий асос ва ҳамкорликка аъзо мамлакатлар ўзаро ҳаракат механизмларининг такомиллашмаганлиги ҳисобланади. Шунингдек, МДХга аъзо мамлакатлар иқтисодий салоҳиятининг турли даражада эканлиги, алоҳида мамлакатлар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ўртасидаги тафовут, миллий қонунчилик ҳужжатларининг мувофиқлаштирилмаганлиги каби омиллар ҳам интеграция имкониятларининг чекланишига олиб келмоқда.

МДХнинг ташкил топиши билан аъзо мамлакатлар иштирокида эркин савдо зонасини шакллантириш жараёни бошланди. Мазкур жараён мамлакатлар ўртасида иқтисодий муносабатларни чуқурлаштиришга, ўзаро товар айланмасида бож тўловларидан имтиёзларни тақдим этишни назарда тутди. Шунга қарамай, иштирокчи мамлакатлар кўп томонлама музокаралар доирасида эркин савдо режимидан истисно бўлган товарлар рўйхатини ишлаб чиқилиши ва келишувига доир ягона бир тўхтамга кела олмади. Бундан ташқари, мазкур келишув иштирокчи мамлакатларнинг барчаси томонидан ҳам имзоланмаган бўлиб, ҳеч қандай амалий аҳамиятга эга бўлмаган ҳолда фақатгина расмий характерга эга бўлиб қолди. Шу боис, 2011 йилга келибгина МДХ доирасида янги форматдаги эркин савдо зонаси Шартномасининг имзоланиши объектив зарурат сифатида баҳоланди.

Шундай қилиб, мазкур шартноманинг имзоланиши МДХ мамлакатларининг тузилма доирасида савдо-иқтисодий муносабатларидаги интеграция жараёнларини янада чуқурлаштиришга бўлган уринишлари сифатида ўз тасдиғини топди.

Сўнгги пайтларда МДХнинг минтақада шаклланиб бораётган бошқа интеграцион тузилмалари билан уйғунлаштириб борилишига бўлган саъй ҳаракатлар мазкур тузилманинг истиқболдаги фаолиятига акс таъсири намоён бўлиши мумкин. Бу борада Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов: "...ушбу давлатлараро бирлашмаларнинг ҳар бири, жумладан, негизида Евроосиё иқтисодий иттифоқи тузилаётган МДХ ҳам – дарвоқе, ушбу иттифоқ нима асосда ташкил этилаётгани ҳақида ўйлаб кўриш ҳам мақсадга мувофиқ бўлур эди – бир-бирини такрорламасдан, ўз фаолиятини мустақил йўлга қўйиши, ривожланиш концепцияси ва узоқ муддатли дастурига эга бўлиши муҳим, деб ҳисоблаймиз. Агар мазкур шартларга риоя этилмаса, ушбу бирлашмаларнинг ўзаро мувофиқ равишда фаолият кўрсатишига умид қилиш қийин"[4], – деб таъкидлаб ўтган.

Шу боис, ушбу тузилма доирасида иқтисодий интеграцияга эришиш мумкин бўлган мақсадларни шакллантирган ҳолда унга эришишнинг энг оптимал йўлини белгилаб берувчи пухта стратегияни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Минтақа мамлакатларининг интеграция асосини ташкил этувчи яна муҳим қадамлардан бири 1994 йил 15 апрелда имзоланган Эркин савдо ҳудудини ташкил этиш бўйича Келишув ҳисобланади. Мазкур келишув мамлакатлар ўртасида ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли савдо ҳамкорлигини ўрнатувчи ҳуқуқий базани шакллантириш мақсадида ташкил этилган.

Минтақада ривожланаётган иқтисодий-сиёсий жараёнлар объектив сабабларга кўра интеграция муносабатларини янада чуқурлаштиришни талаб этар эди. Шу боис 1994 йилда Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон томонидан Ягона иқтисодий макон шартномаси тузилди. Юзага келган ҳуқуқий асосни ташкилий ва молиявий жиҳатдан таъминлаш учун Давлатлараро кенгаш ва Марказий Осиё ҳамкорлик ва ривожланиш банки барпо этилди. Ушбу шартномага мувофиқ, 1995-2000 йилларга мўлжалланган иқтисодий интеграция Дастурига асосан бир қатор соҳалардаги муносабатларни чуқурлаштиришга қаратилган. Жумладан, мазкур дастур доирасида сув-энергетика, ёнилғи ресурсларидан фойдаланиш соҳасида ҳамкорлик йўлга қўйилиб, давлатлараро газ қувурлари ётқизилди. Натижада нефть-газ захиралари ва сув ресурсларини бир-бирига етказиб бериш инфраструктураси юзага келди. 1999 йил Бишкек саммитида 25 та катта ҳажмдаги лойиҳа маъқулланиб, томонлар минтақа давлатлари энергетика тизимларини ҳамкорликда ишлашини таъминлаш ва Сирдарё ҳавзаси сув-энергетик ресурсларидан тенглик тамойили асосида фойдаланишга келишиб олинди. Оқибатда минтақадаги интеграция жараёни Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти деган ном олди.

Аммо минтақадаги иқтисодий маконни яратиш бир қатор омиллар таъсири остидаги қийинчиликлар билан кечди. Жумладан, минтақа мамлакатлардаги божхона маъмуриятчилигида (божхона, антидемпинг ва солиқ масалалари) бирдамликнинг мавжуд эмаслиги, энергия ресурслардан ўзаро манфаатли равишда ишлатишга тўсқинлик қиладиган жиддий муаммоларнинг олди олинмаганлиги ҳамда соҳаларда тузилган кўп томонлама ва икки томонлама шартномаларнинг бажарилмай қолиши мазкур интеграция механизмининг самарали фаолият юритишига тўсқинлик қилди.

Масалан, Қозоғистоннинг ташқи савдони тарифлар орқали ва тарифсиз бошқарувида кўшни давлатлар манфаатлари эътибордан четда қолдирилди. Қирғизистон ўзининг сув-энергетик ресурсларини кўшни давлатлар билан ташқи иқтисодий муносабатларда чегараловчи чора сифатида қўллади. Ушбу давлат кўшни мамлакатлар билан ўзининг ташқи савдо масалаларини мувофиқлаштирмасдан туриб, Жаҳон савдо ташкилотига кириши Марказий Осиёда халқаро иқтисодий муносабатларда бир қатор чигалликларни келтириб чиқарди. Бу каби бир томонлама ташқи иқтисодий фаолият ва минтақа давлатларининг жаҳон бозорида уйғунлашган эмас, балки тарқоқ ва ўзаро қарама-қарши хатти-ҳаракатлари, томонлар истаган ва режалаштирган

интеграцион силжишларга тўсқинлик қилди. Натижада, Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти ўз самарасини бермади.

Минтақадаги интеграция жараёнларини жонлантириш мақсадида 2002 йилга келиб ушбу тузилма негизда Марказий Осиё ҳамкорлиги ташкилоти тузилди. Бу ташкилотнинг мақсад ва вазифаси сифатида барча аъзо давлатларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда сув-энергетика захираларидан унумли фойдаланиш, транспорт тизимининг умумминтақавий тузилмасини барпо этиш, ишлаб чиқариш кооперацияси ва савдо-иқтисодий, ижтимоий-маданий муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш, экологик муаммоларни биргаликда ҳал қилиш ва барқарорликни мустаҳкамлаш каби муҳим йўналишлар белгилаб олинган эди. Лекин бу ташкилотни самарали фаолият кўрсатишига, аъзо давлатлар миллий манфаатларининг муштараклиги таъминланмаганлиги ҳамда мамлакат миллий манфаатларини белгилашда минтақа манфаатларини инобатга олинмаслиги ўз салбий таъсирини кўрсатди. 2005 йилда Россия Федерациясининг Санкт-Петербург шаҳрида Марказий Осиё ҳамкорлик ташкилоти Давлат раҳбарлари кенгашининг навбатдаги учрашуви Евроосиё интеграциялашув жараёнидаги бурилиш нуқтаси бўлди. Унга кўра, Евроосиё маконида иқтисодий интеграцияни ривожлантириш ва тараққиётни қўллаб-қувватлаш мақсадида Марказий Осиё ҳамкорлиги ташкилоти ва Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти негизда янги Евроосиё иқтисодий ҳамжамиятини ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинди.

Шундай қилиб, минтақадаги мавжуд интеграция жараёнлари минтақадан ташқаридаги учинчи мамлакат иштирокидаги тузилмаларга кўча бошлади. Минтақа мамлакатларининг ягона умумманфаатларини амалга оширувчи тузилманинг мавжуд эмаслиги минтақадаги энергетика ресурсларидан фойдаланиш, чегараларни делимитация ва демаркация масалалари, транспорт тизими, трансчегаравий дарёлардан фойдаланиш каби муаммоларни ҳал этишни янада мураккаблаштирар эди.

2000 йилнинг 10 октябрида Остона шаҳрида Россия, Белоруссия, Қозоғистон, Тожикистон ва Қирғизистон давлат раҳбарлари Евросиё иқтисодий ҳамжамиятини тузиш тўғрисидаги шартномага имзо чекдилар. Шундан бошлаб ҳамжамият ўз ривожининг бир неча босқичини босиб ўтди: 2007-2010 йиллар – БИнинг тузилиши, 2011-2012 йиллар – Эркин савдо ҳудудининг (ЭСҲ), 2012 йил 1 январидан бошлаб эса Ягона иқтисодий макон (ЯИМ) ҳамда 2015 йилдан бошлаб ЕОИИ фаолият юрита бошлади. Шунингдек, ЕврАзЭС аксарият функцияларини мазкур иттифоққа топшириши билан ўз фаолиятини якунлади. Мазкур ҳамжамият фаолияти доирасида қабул қилинган 151 та келишувнинг 87 тасигина ўз кучини сақлаб қолди[5]. Шундай қилиб, 2014 йил 10 октябрдаги Минск саммитида қабул қилинган қарорга асосан 14 йил давомида фаолият юритиб келган Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти де-юре ўз фаолиятини тугатди.

Евроосиё ғояси остида жадал суръатларда ривожланаётган ЕОИИ товар, хизмат, капитал, ишчи кучининг эркин ҳаракатланишини назарда тутди. 2014 йил 29 майда Остана шаҳрида Россия, Белоруссия ва Қозоғистон президентлари

томонидан имзоланган шартнома[6] Евроосиё иқтисодий иттифоқини шакллантиришга замин яратди. Мазкур тузилма БИ ва ЯИМ интеграция жараёнларининг навбатдаги босқичи ҳисобланиб, мамлакатларнинг маълум бир соҳалардаги ваколатлари давлат усти органига ўтказилиши орқали (Евроосиё иқтисодий комиссияси) умумманфаатлар доирасида амалга оширилади.

Минтақа мамлакатларидан Қозоғистон мазкур лойиҳанинг таъсисчиларидан бири сифатида эътироф этилса, 2014 йилнинг 23 декабрида БИ ва ЯИМ Давлат бошлиқлари кенгашида Қирғизистоннинг иттифоққа аъзо бўлиши расман маъқулланди. Натижада, Тожикистон савдо ва иқтисодий ривожланиш вазирлиги қошида ишчи гуруҳ ташкил этилган бўлиб, мамлакатнинг иттифоққа эҳтимолий аъзолиги билан боғлиқ масалалар ўрганилмоқда[7]. Бир қатор экспертлар маълумотларига кўра, ЕОИИнинг навбатдаги кенгаши айнан Тожикистон ҳисобига амалга ошиши юқори баҳоланмоқда.

Ҳозирги кунда, ЕОИИ интеграциясига аъзо мамлакатларнинг миллий иқтисодиётларидаги тафовут, экспорт тузилмасида минерал хомашё маҳсулотлари улушининг юқорилиги ҳамда мамлакатларнинг интеграция доирасидаги манфаатларининг бир томонлама ифодаланиши интеграция жараёнларининг самарали фаолият юритишига тўсқинлик қилмоқда.

Минтақавий хавфсизликнинг муҳим муаммоларини ҳал этишда Шанхай ҳамкорлик ташкилоти (ШХТ) минтақа давлатларининг иқтисодий-ижтимоий ва сиёсий ҳаётида муҳим ўринга эга. Мазкур ташкилотнинг фаолияти 2001 йил 15 июнда МО мамлакатлари иштирокида Шанхай ҳамкорлик ташкилотини тузиш тўғрисида Декларация имзоланиши билан бошланди. Унинг асосий мақсадлари аъзо давлатлар ўртасида ўзаро ишонч, дўстликни мустаҳкамлаш; сиёсий, савдо-иқтисодий, илмий-техникавий, таълим, энергетика, транспорт, экология ва бошқа соҳаларда самарали ҳамкорликни ривожлантириш; биргаликда саъй-ҳаракатлар билан минтақавий тинчлик, хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш; демократик, адолатли, рационал, сиёсий ва иқтисодий халқаро тартибни қўллаб-қувватлаш ҳисобланади.

Ташкилотнинг истиқболи ҳақида Ўзбекистон Президенти И. Каримов таъбири билан айтганда, ШХТнинг иқтисодий йўналишида Марказий Осиё умумий бозорининг шаклланиши масаласига кенг ўрин берилиши зарур. Ушбу вазифанинг амалга оширилиши минтақа мамлакатларининг стратегик манфаатларига мос келади. Россия ва Хитойнинг фаол шерикчилиги асосида тузиладиган умумий бозор минтақада салоҳиятли, йирик ҳажмдаги ва ягона ёндашувлар, ҳуқуқий нормалар ва қоидаларга таянган товарлар, хизматлар, меҳнат ва капитал бозорига айлана олади [8].

ШХТ доирасида минтақанинг ҳарбий-сиёсий хавфсизлигини таъминлаш билан иқтисодий ривожланишига доир стратегиялари минтақа мамлакатлари томонидан кенг қўллаб-қувватланиб келинмоқда. 2003 йилда Пекинда ҳукумат раҳбарлари кенгаши аъзо давлатлар ўртасида савдо-иқтисодий ҳамкорлик Дастури[9] қабул қилиниб, унда транспорт инфраструктураси, энергетика, атроф-муҳитни ҳимоя қилиш ва сув муаммоларини ҳал этиш бўйича масалалар

ўз аксини топган. Мазкур дастур узоқ муддатга, яъни 2020 йилга қадар ташкилотга аъзо давлатларнинг ўзаро манфаатдорлик асосида минтақавий ресурслардан самарали фойдаланиш, маҳсулотлар, капитал, хизматлар ва технологияларнинг эркин ҳаракатланишини таъминлаш мақсадида савдо ва инвестицияларга қулай шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган.

Бундан ташқари, Марказий Осиё мамлакатларининг ШХТдаги иштироки РФ ва Хитой билан кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ҳамда минтақадаги барқарорликни таъминлашда Москва ва Пекин ўртасидаги мувозанатни таъминловчи инструмент сифатида ҳам баҳоланмоқда.

Марказий Осиё давлатлари қаторида Ўзбекистоннинг ШХТ фаолиятидаги иштирокининг устувор йўналишларидан бири минтақадаги хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги ҳамкорлигига йўналтирилган. Бу борада Марказий Осиё ҳудудида терроризм, сепаратизм ва экстремизмга қарши курашишда ШХТнинг Минтақавий аксилтеррор тузилмаси (МАТ)ни таъкидлаб ўтиш лозим. 2002 йилда аъзо мамлакатлар ўртасидаги Келишувга асосан ташкил топган ушбу тузилма 2004 йил январдан бошлаб Тошкентда ўз фаолиятини домий тартибда амалга ошириб келмоқда[10].

Шундай қилиб, мазкур интеграцион тузилмани, минтақа хавфсизлигини таъминлаш борасидаги миллий манфаатлар уйғунлигига олиб келувчи самарали институционал механизм сифатида кўриш мумкин.

Умуман, Марказий Осиёда интеграция тузилмаларининг шаклланиш босқичларини кўйидагича тасвирлаш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Марказий Осиёда интеграцион тузилмалар шаклланишининг таҳлили

№	Интеграцион тузилма	Ташкил топган йили	МО давлатларининг иштироки
1	2	3	4
1.	Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги	1991	МО давлатларининг барчаси
2.	Эркин савдо ҳудудини тузиш бўйича келишув	1994	МО давлатларининг барчаси
3.	Давлатларнинг тўлов иттифоқини тузиш бўйича келишуви	1994	МО давлатларининг барчаси
4.	Қозоғистон, Қирғизистон, Ўзбекистон иштирокидаги Ягона иқтисодий маконни тузиш бўйича келишув	1994	Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон
5.	Иқтисодий иттифок давлатлараро иқтисодий қўмитасини тузиш бўйича келишув (Иқтисодий иттифокка аъзо давлатларнинг доимий мувофиқлаштирувчи ва ижро этувчи органи)	1994	Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон
6.	Давлатлараро валюта қўмитасини тузиш бўйича келишув	1995	Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон
7.	Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти	1994	Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон

1	2	3	4
8.	Божхона иттифоқи ва Ягона иқтисодий маконни тузиш бўйича шартнома	1999	Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон
9.	Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти (ЕврАзЭС)	2000	Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Ўзбекистон (2005-2008 йй.)
10.	Шанхай ҳамкорлик ташкилоти	2001	Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Ўзбекистон
11.	Марказий Осиё ҳамкорлик ташкилоти	2002	Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон
12.	Евроосиё иқтисодий иттифоқи	2015	Қозоғистон, Қирғизистон

Манба: Муаллифлар ишланмаси.

Ушбу интеграцион ташаббуслар Марказий Осиё доирасида иқтисодий интеграцияни янада кучайтириш ҳамда аъзо мамлакатлар ривожини таъминлашга кўмаклашиш каби мақсадларни белгилаган бўлса-да, бироқ уларнинг аксарияти ушбу мақсадларга эришиш учун керакли вазифаларни бажара олмаганлигини кузатиш мумкин.

Юқоридаги ҳолатларни инобатга олган ҳолда Марказий Осиёда иқтисодий интеграция жараёнларининг амалга оширилиш ҳолатидан келиб чиққан ҳолда куйидаги хулосани бериш мумкин:

биринчидан, минтақада интеграция тузилмаларининг ривожланиши ички ва ташқи омиллар таъсири остида кечиб, минтақа мамлакатларининг интеграциялашувига бўлган шароит объектив заруратга айланди. Бугунги кунда, минтақа мамлакатлари ўз миллий ривожланиш стратегиясидан келиб чиқиб, маълум интеграция тузилмаларидаги иштирокини таъминлади. Бу борада Ўзбекистоннинг ШХТ, МДХда фаол иштироки унинг кўп қиррали ташқи сиёсатини олиб бориш стратегиясига хизмат қилади. Мазкур интеграция тузилмаларининг минтақа мамлакатлари манфаатларини амалга ошириб боровчи механизм сифатида шаклланиб бориши кузатилмоқда;

иккинчидан, XXI аср бошларидан интеграция жараёнларининг шаклланиши минтақадан ташқари учинчи давлатларнинг фаол иштироки билан кечди, ҳамда интеграция жараёнларининг ривожланишига бевосита ўз таъсирини кўрсатди;

учинчидан, минтақада интеграция тузилмаларини шакллантириш борасида МО мамлакатлари катта тажрибага эга бўлиб, миллий манфаатлар умумийлигини таъминлаш борасида ушбу тажрибага таяниш имконига эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1998. –Б. 257.

2. Кўчаров Ч.Ш. Марказий Осиёнинг минтақавий интеграцион жараёни муаммолари. – Т.: Фан, 2008. – Б. 32.

3. Арифханов Ш. Формирование Центрально-Азиатского общего рынка с учетом национальных интересов Узбекистана. //Экономика Узбекистан: Информационно-аналитический обзор 2005 г. -Т: Узбекистан, 2006. – С. 114-116.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Минск шаҳрида бўлиб ўтган Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги давлат раҳбарлари кенгашининг мажлисидаги нутқи, 10.10.2014.

5 Президент РК Н.А. Назарбаев принял участие в саммитах СНГ, ЕврАзЭС и ЕАЭС, 10.10.14г., <http://kazembassy.ru/ru/mpolitika/6912-2014-10-10-10-35-56>

6. “Договор о Евразийском экономическом союзе” (Подписан в г. Астане 29.05.2014) (ред. от 10.10.2014) (29 мая 2014 г.) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_170264/

7. Таджикистан продолжает изучать возможные эффекты от присоединения республики к ЕАЭС, 14.01.2015г. <http://ca-news.org/news:1137408>

8. Ўзбекистон Президенти И. Каримовнинг 2004 йил 17 июнда ШХТнинг Тошкент саммитида сўзлаган нутқи. http://2004.press-service.uz/rus/knigi/9tom/12tom_14.htm

9. ШХТ ҳукумати бошлиқлари кенгашининг 2003 йил 23 сентябрдаги 1-сонли қарори билан қабул қилинган.

10. Соглашение между государствами-членами Шанхайской организации сотрудничества о Региональной антитеррористической структуре (г. Санкт-Петербург, 7 июня 2002 года) / Избранные документы ШОС. - Пекин. Изд.: ШОС. 2005. - С. 115-125.